

*Матвійчук Андрій Васильович, д-р філософських наук, доцент,
професор кафедри теорії держави і права та філософії
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука»*

ЕКОДЕОНТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗВАЖЕНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Сучасні соціальні ризики (зокрема екологічні) можуть зазнавати трансформування в інші види невизначеностей, адже «сучасні ризики... результат поведінкової діяльності (непродуманих, безвідповідальних, деколи безграмотних дій одних осіб і безконтрольності інших), через що вони мають соціальний характер» [1, с. 362]. Так, техніко-екологічні ризики спричиняють підсилення суспільних суперечностей, адже концентрація ризиків на боці малозабезпечених зумовить зростання ймовірності збільшення соціально-економічних, а далі – і політичних наслідків, причому, можливо, не тільки в національному, але й у міжнародному масштабі, та створення по-справжньому вибухонебезпечної ситуації. З огляду на вищезазначене окреслюється актуальність реалізації екологічного повороту в мисленні тих, хто уповноважений на прийняття управлінських рішень техніко-екологічного характеру як на глобальному, так і на локальному рівнях. Фактично йдеться про завдання забезпечення реалізації зваженої екологічної політики різних рівнів.

Необхідність провадження ефективної екополітики, серед іншого, пов'язана із природною потребою людини та суспільства у безпеці. Йдеться про відчуття захищеності життєво важливих інтересів особистості (як-от, про інтерес щодо безпечних і здорових екологічних умов існування). Відзначимо, що реалізація екологічної політики у теорії та практиці природоохоронної та ресурсозберігальної діяльності переважно пов'язують із реалізацією заходів щодо екологізації технологічних процесів. Зокрема, говорять про запровадження екологічних за змістом способів організації виробництва та форм господарювання, впровадження ресурсозберігальних природонеруйнівних, природонезабруднювальних і екологічнобезпечних видів техніки та технології. Звісно, не забувають про необхідність посилення екологічного складника інвестиційної та інноваційної політики держави, а також про фундаментальну перебудову природокористування та механізмів реалізації природоохоронних заходів на регульованих ринкових засадах [2; 3; 4;]. Так, українська дослідниця Тетяна Галушкіна вказує, що екологічна політика – «це цілеспрямована діяльність органів державної влади й управління, що спрямована на впровадження заходів щодо забезпечення якості навколишнього середовища, відтворення природних ресурсів, екологічної безпеки регіонів і держави в цілому» [5, с. 216]. Український учений Василь Кравців трактує екологічну політику як «систему цілей і дій, що реалізуються органами державної влади та місцевого самоврядування та спрямовані на збереження довкілля і забезпечення екологічно безпечних умов життєдіяльності населення» [6, с. 27]. Український науковець-практик Микола Дербак

тлумачить екологічну політику як специфічну регуляторну діяльність: «екологічну політику можна визначити як свідому й організовану діяльність людини і суспільства (різних стратифікаційних груп), за допомогою якої при участі держави, політичних і громадських організацій регулюються дії суспільства щодо довкілля з метою захисту і розвитку середовища їх життєдіяльності» [7, с. 106].

На основі узагальнення усталених у національній науці підходів до розкриття змістовного наповнення поняття «екологічна політика» останнє можемо визначити як організаційну регулятивно-контрольну діяльність суспільства та держави, що спрямована на охорону й оздоровлення довкілля, ефективне поєднання функцій природокористування та природоохорони, а також забезпечення нормальної життєдіяльності людини. Наведене означення суголосне з європейським підходом до розкриття змісту екологічної політики як будь-якої дії (чи заходу), свідомо здійсненої (або не здійсненої) для управління діяльністю людини з метою запобігання, скорочення чи пом'якшення шкідливого впливу на природу та природні ресурси і попередження шкідливого впливу антропогенних змін навколишнього середовища впливу на людину [8, с. 21]. Як бачимо, у різних політичних і соціокультурних традиціях уявлення та трактування сутності екологічної політики майже ідентичні. Втім, на нашу думку, таке бачення сенсу екологічної політики дещо неповне та нечітке: у вказаних визначеннях не передбачено момент перетворення. У такому контексті перетворенням передусім визнаємо перетворення у суспільній свідомості загалом і свідомості кожного члена суспільства зокрема з огляду на те, що в іншому разі досягнення інших цілей екологічної політики видається неможливим.

Насамперед зазначимо, що політика – це особливий різновид активної матеріальної соціально-перетворювальної діяльності. Посутнім, відтак вважаємо звернення до напрацювань Аристотеля, в якого політика (πολιτική) постає насамперед як всезагальне спілкування, що нерозривно пов'язане із державним організмом і орієнтоване на загальне благо [9]. Німецький філософ Вітторіо Гесле у своїй праці «Мораль і політика» термін «політичне» також наповнив позитивним змістом і пов'язав з об'єктивною реалізацією державних цілей [11, с. 101]. Тому вбачаємо підстави трактувати політику як позитивну діяльність, спрямовану на задоволення інтересів суспільства (досягнення взаємного блага), найвищою формою організації якого є держава. Відзначимо, що інтелектуальна політична активність, як правило, передує іншим видам політичної активності. Це активність первинного порядку щодо практичних дій – активності вторинного порядку. Відтак поняття «політика» можна визначити як специфічний процес прийняття рішень, а також поведінку в суспільно-державних відносинах. У такому визначенні поняття «політика», крім традиційних елементів (інституційний, правовий та економічний), передбачено ще й принципово важливий, з нашої точки зору, – когнітивний. Тобто політика, як специфічний вид діяльності, повинна охоплювати, серед іншого,

просвітницьку (освітню) компоненту, виявом якої є здійснення системи заходів, спрямованих на формування певних знань, досвіду, цінностей і переконань.

Зважаючи на вище означене, першочерговою ініціативою на шляху творення ефективної та дієвої екологічної політики є інтенсифікація розроблення філософсько обґрунтованої та науково вивіреної концепції інтегрованої компетентнісної й етичної екологічної освіти. Реальну екологізацію суспільного життя уможливорює використання саме наукового підходу, на ґрунті якого буде запропоновано продуману концепцію екологічної політики та забезпечено ефективну діяльність суб'єктів такого екополітичного процесу. До слова, українські дослідники Анатолій Толстоухов і Микола Хилько свого часу наголошували, що екологічна політика, крім переосмислення змісту економічної діяльності з екологічної точки зору та прагнення максимально наблизити технологічні цикли до вимог природи, має змінити саму людину, її розуміння цінностей, систему освіти і виховання [12, с. 131-132]. У своїх міркуваннях на тему екологічної політики російський дослідник Андрій Сичов послуговується іншою дихотомією, а саме вважає, що для досягнення етико-екологічних цілей держава може використовувати, щонайменше, дві групи інструментів. Перші потрібні для формування зовнішньої мотивації (страх покарання, фінансове стимулювання), другі – для формування мотивації внутрішньої (тобто створення передумов для добровільного морального вибору). Якщо щодо першого більш ефективним буде вплив на організації, то в другому – безпосередньо на особистість [13, с. 85]. На ґрунті вищезазначеного констатуємо, що екологічна політика – це специфічний механізм узгодження соціальних та екологічних цілей суспільства, оптимізації природоперетворювальної діяльності людини, що повинна містити просвітницький (екоосвітній) компонент. Сутність останнього полягає у реалізації системи науково-освітніх заходів щодо формування певних екологічних знань, досвіду, цінностей і переконань, які сумарно живитимуть і визначатимуть поведінку людини. У такому контексті пригадуємо думку канадського соціального психолога Поля Вайнцвайга, що ідеї – це основне джерело людської енергії [14, с. 212].

Продумана та дієва система інтегрованої компетентнісної й етичної екологічної освіти, напевно, сприятиме усвідомленню в суспільстві (й окремими професійними групами) інтегрованої цінності Природи як середовища життя людини та життєдіяльності всього суспільства. Проте досі, характер і масштаб екологічних проблем залишається належним чином неусвідомленим, про що, наприклад, дає підстави стверджувати нерозробленість в Україні національної стратегії сталого розвитку, програми конкретних дій щодо зміцнення природних основ життя людини та життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі [15, с. 8]. Прикметно, що у переліку основних принципів національної екологічної політики, запропонованому у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», немає принципів орієнтованих на формування екологічної свідомості й екологічного

мислення. Щоправда, в цьому Законі в частині деталізації основних стратегічних цілей і завдань національної екологічної політики згадано про підвищення рівня суспільної екологічної свідомості, втім не конкретизовано останнє. Така ситуація, очевидно, не є прийнятною, зважаючи на те, що Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. передбачено науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища [16]. Отож, на сьогодні на фоні публічного декларування екологічної спрямованості дій українських науковців, законодавців та урядовців в Україні спостерігаємо збільшення «антропогенного навантаження на довкілля, недостатнє фінансування з боку держави природоохоронних заходів і зниження відповідальності суб'єктів господарювання за неефективне використання природних ресурсів і забруднення довкілля» [17, с. 355].

У руслі осмислення завдань підвищення ефективності екологічної політики маємо пам'ятати про специфіку сучасної соціальної практики, що полягає у феноменальній інтеграції різноманітних галузей науки, політики, економіки і навіть мистецтва. Інтеграція ідейних, теоретичних і методичних здобутків натуралістів і гуманітаріїв – це одна із передумов гармонізації відношення «Людина – Природа». Свого часу результатом такої взаємодії стало виникнення екологічного знання як специфічного наукового феномену зі значним евристичним потенціалом. Згодом – набуття екологією світоглядного статусу. Саме в такому контексті значний соціально-науковий потенціал має нова наукова дисципліна – екологічна деонтологія, концепт якої розробляє автор [18, с. 355]. Як системі спеціальних (екодеонтологічних) знань про специфіку та наслідки діяльності людини у природі та систему принципів, вимог і норм належної, екологічно зорієнтованої предметно-практичної або соціальної (зокрема, професійної) діяльності, екологічній деонтології притаманний потенціал щодо реального сприяння подоланню дисгармонії у відношенні «Людина – Природа».

Вищевикладене спонукає констатувати про потребу запровадження в руслі створення національної стратегії сталого розвитку у системі підготовки фахівців різного профілю курсу екологічної деонтології, що передбачатиме здобуття спеціальних (екодеонтологічних) знань про специфіку та наслідки діяльності людини у природі, а також про систему принципів, вимог і норм належної, екологічно зорієнтованої предметно-практичної або соціальної (зокрема, професійної) діяльності. Останнє забезпечить передумови для формування корпусу політиків, управлінців, фахівців у різних сферах життєдіяльності, які керуватимуться у своїй професійній діяльності потужними екологічними за змістом мотивами та внутрішніми і зовнішніми регуляторами. Отож саме екологічну деонтологію вважаємо одним із продуктивних засобів напрацювання таких регулятивів, що мисляться запорукою здійснення ефективної екологічної політики, зокрема на регіональному рівні.

Список використаних джерел

1. Коваль Т. И. Общества знаний и новые социальные риски / Т. И. Коваль // Гілея – 2013. – Випуск 70. – С. 360–363.
2. Яцик А. В. Екологічна ситуація в Україні і шляхи її поліпшення / А. В. Яцик. – К.: Оріони, 2003. – 84 с.;
3. Синякевич І. Основні постулати екологічної економіки як теоретична основа екологічної політики / І.Синякевич // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 49–54.;
4. Голян В. А. Формування інституціонального механізму екологозбалансованого водокористування. / В. А. Голян // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 9 – С.145–154.
5. Галушкіна Т. П. Екологічна політика як складова державної регіональної політики / Т. П. Галушкіна, Л. М. Качаровська // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 2. – С.216–220.
6. Кравців В. С. Регіональна екологічна політика в умовах становлення ринкової економіки в Україні (теорія, методи, практика) [Текст] / В. С. Кравців. – Л.: Арал, 2007. – 336 с.
7. Дербак М. Ю. Екологічна проблема в контексті правозабезпечення та управління / Дербак М. Ю. // Нова парадигма – 2011. – Вип. 103. – С. 104–111.
8. McCormick, John, Environmental Policy in the European Union, Palgrave McMillan, Basingstoke, 2001. 352 p.
9. Арістотель. Політика [Текст] / Арістотель // Пер. з давньогр. та передмова О.Кислюка. – К.: Основи, 2005. – 239 с.
10. HöslеVittorio. Moral und Politik: Grundlagen einer politischen Ethik für das 21. Jh. / Vittorio Höslе. – München: Beck, 1997. – 1216 S.
11. Höslе V. Moral und Politik. Grundlagen einer politischen Ethik für das 21. Jahrhundert. – München: Beck, 1997. – S. 101.
12. Толстоухов А. В. Екобезпечний розвиток: пошуки стратегем / А. В. Толстоухов, М. І. Хилько – К.: Знання України, 2001. – 333 с.
13. Сычѳв А. А. Экологическая этика как сфера практических действий. Этика и экология: сб. науч. ст. / Р .Г. Апресян // НовГУ имени Ярослава Мудрого. – Великий Новгород, 2010. – С. 67–92.
14. Вайнцвайг Поль. Десять заповедей творческой личности / Поль Вайнцвайг; пер. с англ.: С. Л. Лойко, Ф. Б. Сарнова. – М.: Прогресс, 1990. – 192 с.
15. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку // Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Програма Розвитку ООН, Глобальний Екологічний Фонд – К., 2007. – 184 с.
16. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1264-12>
17. Борейко В. І. Цикли, кризи та проблеми розвитку [Текст]: [Моногр.] / В. І. Борейко. – Рівне: НУВГП, 2012. – 393 с.
18. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія: філософсько-методологічне осмислення наукових перспектив: монографія / А. В. Матвійчук. – Рівне: О. Зень, 2014. – 400 с.